
ЕКОНОМІКА ТА МАРКЕТИНГ ОКРЕМИХ РИНКІВ

УДК 339.166.82(477)

© Холонюк О.Л., 2012

Інститут регіональних досліджень, м. Львів

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦІН В АСПЕКТІ ЗНИЖЕННЯ МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ ЦІНОВОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ НА СПОЖИВЧІ ТОВАРИ

Проаналізовано процес ціноутворення на споживчі товари в Україні на етапах його руху від виробника до кінцевого споживача та виявлено існуючі проблеми в цій сфері. Розроблено рекомендації щодо удосконалення державного регулювання цін з метою зниження міжрегіональної цінової диференціації.

Ключові слова: міжрегіональна диференціація цін, ціноутворення, державне регулювання цін, споживчі товари.

Соціальна значимість ринку споживчих товарів як системи, що забезпечує задоволення первинних фізіологічних та духовних потреб людини у процесі її життєдіяльності пояснює особливу увагу до його регулювання. При цьому визначальним чинником придбання товарів за умов низького доходу є ціна. З огляду на необхідність забезпечення рівних умов для доступу до споживчих товарів для всіх верств населення, а особливо для малозабезпечених, незалежно від місця проживання, питання регулювання міжрегіональної диференціації споживчих цін є стратегічно важливим для держави. Це обумовлюється також і тим фактом, що в Україні за межею прожиткового мінімуму проживає 15,2% населення [4].

Сьогодні в Україні існує значна міжрегіональна диференціація цін (МДЦ) на споживчі товари, про що свідчать дослідження [6, 8]. При цьому рівень мінімальних виплат громадянам (мінімальна заробітна плата, пенсія, соціальна допомога), який щороку визначають державні органи влади, є єдиний у всій державі. З огляду на це регулювання цін на споживчі товари та послуги в державі повинно бути зорієнтоване, по-перше, на забезпечення відповідності між існуючим рівнем цін на ці товари та тим, на основі якого здійснювався розрахунок прожиткового мінімуму і, по-друге, на зростання добробуту населення шляхом підвищення їх доходів та зниження темпів інфляції.

Розглядаючи процес формування ціни зазначу,

що у науковій літературі описано безліч стратегій та методів ціноутворення. І більшість підприємств встановлюють на товар не одну-єдину ціну, а розробляють цілу систему цінових модифікацій. Проте в нашій державі, у зв'язку з відсутністю дієвого механізму цінового регулювання, низького розвитку ринкових відносин та чесної конкуренції, це призвело до свавілля підприємств у сфері цінової політики, необґрунтованого та неграмотного застосування різноманітних стратегій ціноутворення з метою отримання максимального прибутку, що зрештою відбилося на загальній економічній ситуації в країні, у тому числі і МДЦ.

Саме тому виявлення основних проблем у сфері державного регулювання цін базуватиметься на аналізі процесу ціноутворення на різних його етапах - від виробництва до реалізації кінцевому споживачеві.

Оскільки споживчі товари - це товари, призначені для кінцевого використання населенням, то вони купуються у точках роздрібною торгівлі, на ринках чи в дрібно гуртових магазинах. Залежно від індивідуальних особливостей цих торговельних закладів - об'ємів продажу, цільової групи споживачів, позиціонування товару, рівня обслуговування тощо - визначається рівень торговельної націнки. Таким чином вагомим чинником цінової диференціації виступає місце продажу. Тобто навіть у межах одного міста, а чи навіть на одній вулиці, можливе існування значної цінової диференціації. Зрозуміло, що

населення з високим рівнем доходів може самостійно вирішувати, де придбати товар - у дорогому магазині чи на ринку за нижчими цінами. Завданням держави є забезпечити фінансову та фізичну можливість придбання товару найбільш біднішим верствам населення.

Одним з найдієвіших заходів щодо встановлення таких цін на товари, які враховувались державою при формуванні прожиткового мінімуму, є діяльність соціальних магазинів, або ж з метою економії державних коштів можна також в існуючих торговельних мережах окремі товари продавати за соціальними цінами. Яскравим прикладом цього є продаж хліба у Львові. Так, за ініціативи Львівської облдержадміністрації у співпраці з місцевою хлібопекарнею організовано продаж окремих сортів хліба за цінами, що були закладені у споживчому кошику. Варто зазначити, що це не директивне встановлення ціни державою, а результат співпраці органів державної влади і бізнесу.

Іншим прикладом щодо стабілізації цінової ситуації є те, що в 2011 році урядом було підписано меморандум із виробниками продуктів харчування та великими торговельними мережами про стабілізацію цін на соціально значимі товари шляхом встановлення виробниками прибутку у межах 12% від собівартості, а торговельним закладам - націнки на гуртову ціну в межах 10%. Натомість влада сприятиме виділенню цим закладам ділянок під будівництво, звільнятиме від ПДВ при ввезенні енергозберігаючого устаткування для переробки і зберігання сировини та готових продуктів.

Проте цей підхід має суттєвий недолік - він не дозволяє враховувати ціну, закладену при розрахунку прожиткового мінімуму.

Іншим аспектом у регулюванні цін, який досить широко застосовується в торгівлі і зумовлює МДЦ, є встановлення граничних торговельних надбавок на продукцію у регіональному розрізі. У нинішніх умовах цей підхід не є ефективним, що пояснюється рядом причин. По-перше, ціна формується насамперед у виробництві, де державне регулювання цін є мінімальним. По-друге, гранична націнка, встановлена владою, легко долається шляхом створення свого ланцюжка фірм, кожна з яких здійснює граничну націнку. По-третє, цей метод регулювання є прерогативою місцевих та обласних органів виконавчої влади, що зумовлює регіональний підхід у його регулюванні і відповідні цінову диференціацію не лише між регіонами, але й всередині регіону.

З огляду на таку ситуацію, вважаємо, що в Україні варто застосовувати єдиний

централізований підхід до регулювання цін на споживчі товари. Такої ж думки дотримуються вітчизняні науковці. Зокрема, Шкварчук Л.О., розробляючи механізм регулювання ринку продовольчих товарів мотивує доцільність зазначеного підходу тим, що він є менш трудомістким, потребує менше часу для розробки і реалізації, а також урівнює в правах та обов'язках суб'єктів ринку незалежно від місця їх розташування [10].

Наступним, більш значущим чинником МДЦ в аспекті формування ціни є кількість посередників. Велика кількість дрібногуртових та посередницьких фірм у ланцюгу товарного руху призвела до необґрунтованого зростання роздрібних цін, оскільки на шляху до кінцевого споживача товар багато разів змінює власника, кожен з яких встановлює свої коефіцієнти рентабельності. Це підтверджується і даними статистики, коли при зниженні темпів роздрібного товарообороту збільшується товарообіг між гуртовими торговельними підприємствами.

Як приклад в агропромисловому комплексі через невиважену аграрну політику виробники не в змозі вплинути на ціноутворення виготовленої ними продукції. Це обумовлюється наявністю значної кількості посередницьких структур, які диктують рівень цін на ринку, а також відсутністю прямих зв'язків між виробниками та споживачами продукції [9].

Яскравим прикладом зазначеної проблеми є ринок олії, яка належить до товарів першої необхідності. Україна займає перше місце в світі за обсягами виробництва соняшникової олії, при цьому роздрібні ціни на внутрішньому ринку є на рівні зі світовими або й вище. Це свідчить про наявність монопольних змов, насамперед щодо ціноутворення, а також недієвою державною політикою. Так, незважаючи на спроби Кабінету міністрів відрегулювати ситуацію у цій сфері шляхом квотування експорту й антимонопольним контролем, ситуація не змінилася [2].

Загалом до ринків, в яких присутні прояви олігополії і навіть монополії стосовно каналів збуту продукції відносять ринок зерна, насіння соняшника, олії, цукру і частково молока.

Відповідно багатьох секторів агропромислового комплексу є збитковими, адже посередник, який у нинішніх умовах здійснює визначальний вплив на формування ціни, купує її за безцінь, а продає кінцевому споживачеві з надприбутком.

На умовній схемі механізму формування ціни на аграрну продукцію зображено невідповідність між розмірами рентабельності та етапами продажу товарів (рис.).

Коментуючи наведену схему, Хорунжий М.Й. зазначає, що такий розподіл рентабельності

абсолютно неприйнятний, адже частка товаровиробника в ній стала неприпустимо малою, і пропонує наступну схему ціноутворення на товари сільськогосподарського виробництва [9]:

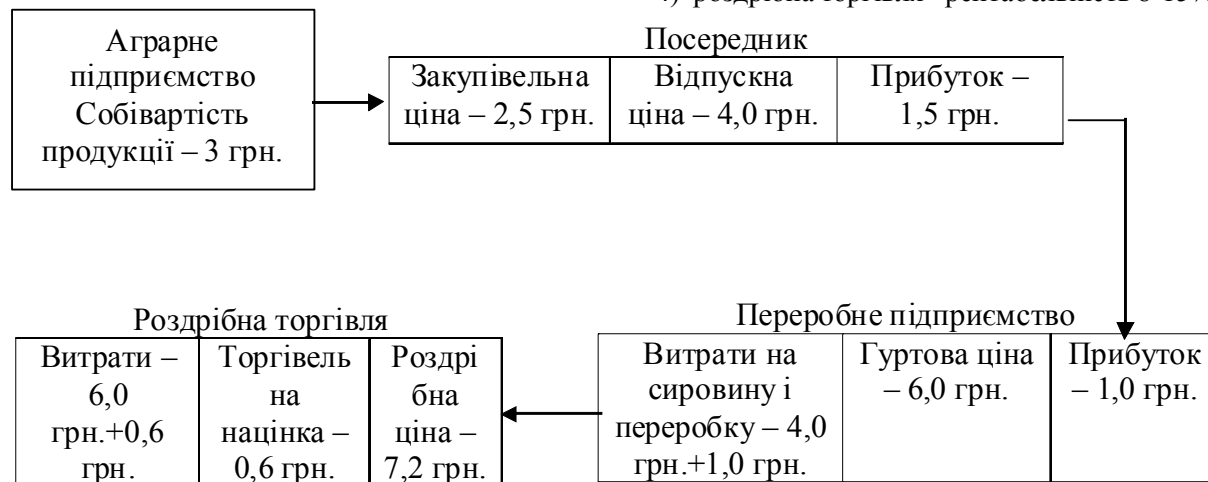

Рис 1. Існуюча умовна схема механізму формування ціни на аграрну продукцію*

*Джерело [9]

Зазначимо також, що за таких умов законодавче регулювання норми прибутку не дає бажаного результату, адже до собівартості додається визначена норма прибутку на кожному з етапів перепродажу.

Закордонний досвід свідчить, що у розвинутих ринкових країнах державне регулювання цін на товари першої необхідності полягає у введенні різного роду нормативів на формування ціни. Відповідно товаровиробник може встановлювати власну ціну, проте не виходити за рамки, встановлені державою. Якщо рівень цін у продавця вищий від рекомендованого державою, то на нього накладається вищий розмір податку.

Розглядаючи проблеми в процесі розрахунку собівартості, зазначимо, що основним недоліком у цій сфері є те, що на законодавчому рівні не враховано специфіку окремих галузей і підприємств, або існуюча методика неефективна, тому такі методи формування цін не відображають реальних витрат [1]. Окрім цього, більшість методів ціноутворення розраховані для умов чистої конкуренції, а тому їх складно застосувати у несформованій ринковій економіці, тим паче за умов високої монополізації.

Розглядаючи ситуацію щодо ціноутворення у виробництві сільськогосподарської та промислової продукції, то тут застосовуються різні методичні підходи. У сільському господарстві в основу орієнтовних цін покладено середню в Україні собівартість, скориговану на індекс зростання витрат. Тобто у сільськогосподарському виробництві орієнтовні ціни разом з дотаціями і

- 1) сільгоспвиробники сировини - рентабельність 45-50%;
- 2) переробні підприємства (товаровиробники) - рентабельність - 25-35%;
- 3) гуртова торгівля - рентабельність 3-5%;
- 4) роздрібна торгівля - рентабельність 8-15%.

компенсаціями виконують функцію (на момент їх розрахунку) міри суспільно необхідних витрат. Але внаслідок зростання цін на засоби виробництва, що надходять з промисловості, а також систематичного підвищення роздрібних цін на товари, які споживаються працівниками сільського господарства, орієнтовні ціни швидко втрачають еквівалентність.

У промисловості та в суміжних галузях, що надають послуги сільському господарству, ціни формуються на іншій методологічній базі. Тут при розрахунках оптово-відпускних цін беруть за основу не середні галузеві витрати, а індивідуальну повну собівартість продукції конкретного підприємства та вільний рівень рентабельності. Тобто сам процес розрахунку ціни в промисловості та сільському господарстві підсилює і так доволі високий диспаритет цін між цими галузями. А порушення принципу еквівалентності обміну зумовлює дотування та інші види бюджетної допомоги сільському господарству [7, с.179].

Таким чином, цю проблему можна вирішити шляхом розроблення нових методичних підходів до розрахунку собівартості товарів відповідно до особливостей галузі. При цьому на споживчі товари формування ціни повинно відбуватись під жорстким державним контролем з метою унеможливлення її завищення.

Окремо варто розглянути питання формування ціни на товари і послуги природних монополій. Серед споживчих товарів сюди належать такі товари та послуги як електроенергетика, зв'язок,

транспортні перевезення, лікувально-профілактичні, житлово-комунальні послуги. Саме стосовно останнього сектора існує найбільше проблем, оскільки тарифи на ці послуги не відповідають реальним доходам населення, окрім того, їх рівень відрізняється за регіонами України у кілька разів.

Це пояснюється кількома причинами. По-перше, відсутністю необхідного нормативно-правового та методичного підґрунтя для формування економічно обґрунтованих цін (тарифів). По-друге, існуюча нормативно-правова база не заохочує до економічного використання ресурсів, не враховує впливу інфляційних процесів, не дає змоги планувати витрати на здійснення капітальних інвестицій, не передбачає процедури перегляду тарифів, участі громадськості в їхньому затвердженні та перегляді тощо. По-третє, встановлення тарифів для населення в розмірах, значно нижчих за собівартість, спонукає підприємства перекладати витрати з надання відповідних послуг в тарифи для інших категорій споживачів, тому тарифи на послуги можуть змінюватися у декілька разів за незмінних значень ціноутворювальних чинників. По-четверте, діяльність підприємств тепло-, водопостачання і водовідведення знаходяться в муніципальній власності і регулюються органами місцевого самоврядування, таким чином не підпадають під Закон України "Про природні монополії", що спричиняє порушення антимонопольного законодавства. При цьому встановлення цін на окремі послуги є прерогативою місцевих та обласних органів влади, що зумовлює МДЦ. Сюди відносяться такі послуги, як водо-, теплопостачання та водовідведення, пасажирські перевезення автобусами та залізничним транспортом в приміському та міжміському внутрішньообласному сполученні, послуги профілактичних державних і комунальних закладів охорони здоров'я.

З огляду на таку ситуацію, ми вважаємо, що ціни на продукцію підприємств монополістів та державних закладів, що відноситься до споживчого кошика, потрібно встановлювати директивно на однаковому рівні для всього населення, адже в Україні діє єдиний розмір прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати, а також єдина тарифна сітка для працівників бюджетних установ.

Загалом, учені зазначають, що в Україні доволі низька частка регульованих цін - близько 8%, тоді як у державах із високорозвинутою економікою їх частка набагато більша. Так, у США, Іспанії, Данії регулюється близько 10% цін, у Франції, Греції, Японії - 20% [3].

Зазначимо, що Україна занадто рано перейшла

до політики вільного ціноутворення, адже її внутрішній ринок був розбалансованим, високо монополізованим, а рівень життя населення - доволі низьким. Згідно з Постановою Кабінету міністрів України "Про ціноутворення в умовах реформування економіки" від 21.10.94 [5] року перелік продукції, на яку не поширювалось регулювання рівня рентабельності, значно розширили.

Перелік основних проблем у сфері ціноутворення дає нам підстави говорити про необхідність комплексного і системного реформування структури цін та ціноутворення. При цьому ми вважаємо, що під державне регулювання повинні підпадати всі товари, які належать до споживчого кошика. Вибір методів та інструментів цінового регулювання повинен визначатись критеріями приналежності товарів до певної товарної групи, а саме: продовольчі товари; непродовольчі товари; послуги (бюджетні установи, сфера житлово-комунального господарства, приватні суб'єкти господарювання); лікарські засоби.

При цьому важливим аспектом у сфері ціноутворення є запровадження ефективної системи контролю та державного нагляду за дисципліною застосування та встановлення цін як основи для розроблення регіональної і загальнодержавної політики цінового регулювання.

Таким чином, ми виокремили основні проблеми в сфері формування цін на споживчі товари, які вимагають державного регулювання з огляду на необхідність належного функціонування регіональних споживчих ринків та зниження МДЦ між ними. До них належить: формування централізованого підходу до регулювання цін, зниження кількості посередників шляхом формування цінових коридорів, розроблення галузевого підходу до ціноутворення, посилення дії антимонопольного законодавства, забезпечення ефективної системи контролю цін. Зазначимо також, що з метою зниження МДЦ недостатньо лише усунути проблеми ціноутворення. Потрібен комплексний підхід, що передбачає також регулювання регіонального розвитку, споживчого ринку, зростання внутрішнього виробництва, а також формування конкурентного середовища як підґрунтя для ефективних ринкових взаємодій.

Список літератури:

1. Іванова О.Б. Формування та регулювання цін підприємств - природних монополістів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата екон. наук: спец. 08.02.03. "Організація управління, планування і регулювання економікою" / Іванова

Олександра Борисівна ; Нац. ун-т "Львівська політехніка". - Львів, 2006. - 26 с.

2. Кваша С. М. Напрями удосконалення механізмів формування ринкової рівноваги на ринках сільськогосподарської продукції / С. М. Кваша // Економіка АПК. - 2011. - № 2. - С. 161-167.

3. Литвиненко Я. В. Сучасна політика ціноутворення: Навч. посіб. - К.: МАУП, 2001. - 152 с.

4. Моніторинг ситуації у соціальній сфері в Україні за червень 2012 року [Електронний ресурс] // Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства праці та соціальної політики і Національної академії наук України. - Режим доступу : cprg.org.ua/index.php

5. Про ціноутворення в умовах реформування економіки : Постанова Кабінету міністрів України від 21.10.1994 №733 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : zakon.rada.gov.ua

6. Ревенко А. Цінові реалії й індексні перспективи / А. Ревенко // Дзеркало тижня. - 2007. - № 48 (677).

7. Сторонянська І. З. Міжрегіональні інтеграційні процеси в Україні: тенденції та перспективи розвитку : [монографія] / НАН України. Ін-т регіонал. досліджень. - Львів, 2009. - 392 с.

8. Холонюк О.Л. Цінова диференціація на регіональних продовольчих ринках України / О. Л. Холонюк // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Управління фінансовими ресурсами регіону: [зб.наук.пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; редкол. В.С. Кравців (відп.ред.). - Львів, 2011. - Вип. 5(89) - С.136-144.

9. Хорунжий М. Проблеми ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / М. Хорунжий / Економіка АПК : міжн. наук.-виробн. журнал, 2011. - № 1. - С. 57-61

10. Шкварчук Л. О. Механізм регулювання цін на продовольчому ринку : монографія / Л. О. Шкварчук ; НАН України, Ін-т регіон. дослідж. - Л. : [ІРД НАН України], 2010. - 201 с.

Аннотация

Холонюк О.Л.

ПРОБЛЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЦЕН В АСПЕКТЕ СНИЖЕНИЯ МЕЖРЕГИОНАЛЬНОЙ ЦЕНОВОЙ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ НА ПОТРЕБИТЕЛЬСКИЕ ТОВАРЫ

Проанализировано процесс ценообразования на потребительские товары в Украине на этапах его движения от производителя до конечного потребителя и выявлены существующие проблемы в этой сфере. Разработаны рекомендации касательно усовершенствования государственного регулирования цен с целью снижения межрегиональной ценовой дифференциации.

Ключевые слова: межрегиональная дифференциация цен, ценообразование, государственное регулирование цен, потребительские товары.

Summary

Kholonyuk O.L.

PROBLEMS OF STATE PRICE REGULATION IN ASPECT OF DECREASE OF REGIONAL PRICE DIFFERENTIATION OF CONSUMER GOODS

The process of price formation on consumer goods on stages of its movement from manufacturer to final consumer is analyzed and the existing problems in this sphere are determined. The recommendations concerning improvement of state price regulation aimed on the decrease of regional price differentiation are worked out.

Key words: regional price differentiation, price formation, state price regulation, consumer goods.